

УРОКЪТ ПО ЛИТЕРАТУРА

I. Урокът като основна форма на педагогическия дискурс

Чрез урока се организира учебната работа на учениците, чрез него най-вече се осъществява образователният процес. Изключителната роля на урока в учебния процес е причина той да бъде предмет на многобройни изследвания на педагози и методисти. Методиката на образованието по литература разработва проблема за урока по литература в теоретически и практически план, като се съобразява с педагогиката, психологията и със собствения си обект.

Съвременният урок е част от системата от уроци по една тема и част от цялата система на образование. Това означава, че в него е продължението на започнатата работа и в същото време той никога не е крайният предел в учебния процес. Това е така дори когато се сменя обектът на изучаване. Например след система от уроци за литературна епоха (системата включва уводен урок / уроци за литературата от периода, за автори, уроци за художествени текстове, уроци за битие на жанрове и обобщителен урок), вниманието се насочва към друга епоха / направление.

Органическата връзка между всички уроци по дадена тема, върху един и същ обект, не означава незавършеност на отделния урок. Затова учителят подбира така основния проблем за урока, че от една страна чрез него да разкрие един аспект от темата, а от друга – да го изясни и обобщи в рамките на урока.

Като част, като елемент от система, съвременният урок трябва да има добре обмислена тема. Тя има логическа връзка с останалите теми от системата – обусловена е от предходните, обуславя следходните. Нейното предназначение е да осветли тази по-мощна тема от един аспект, да разгърне и систематизира материал за обобщението ѝ или да тренира различни умения на учениците. С други думи, включването ѝ в системата зависи както от съдържанието на материала, от обемността му, от трудността при овладяването му, така и от необходимостта учениците да усвоят методика за работа. Ако поезията на Ботев се разглежда под знака на проблемите за свободата и борбата, то темата на отделните уроци се формулира така, че да насочва към осмисляне на авторския поетически дискурс в контекста на българската литература.

Формулировката на темата съответства на урочното съдържание и насочва към него. Тя зависи от вида на урока според познавателната активност на учениците – за нови знания, за упражнения, за обобщение и преговор. Темата на урока поражда любопитство, интерес, отличава се с яснота, точност и адекватност на литературния материал. Тя не само се съобщава, а се и записва (един от начините да се концентрира вниманието на учениците върху същността ѝ, да се насочат разсъжденията им по отделните въпроси).

II. Цели на урока

Целите на урока се вграждат в идеала на образованието по литература, произтичат от конкретното учебно съдържание и са съобразени не само с възрастта на учениците, а и със състава на конкретна паралелка. Последното изискване е изпълнимо, когато учителят познава добре равнището на литературната компетентност на учениците си, интересите им, социокултурната среда, в която живеят.

Целите на урока са описвани като възпитателни, образователни и развиващи. Образователното равнище е представа за знанията и за уменията, които учениците ще овладеят в конкретен урок или в цикъл от уроци. Възпитателното равнище е представа за въздействието върху емоция, нравственост, светогледни позиции, т.е. върху личностните качества. Различни процедури за усвояване, затвърждаване, обогатяване, диференциране и прилагане на вече изученото към неизучаван материал осигуряват развиващото обучение.

Целите са обобщена представа на учителя за предназначението на темата, за това, до което би искал да доведе учениците чрез изясняването ѝ. В целите е концентрирана грижата на учителя за създаване на личностни качества, на специални умения чрез участие в дискурса в урока като сегмент от литературнообразователния дискурс.

Когато се съобщава темата, излагат се конкретно целите или някои от задачите, за да бъдат мотивирани учениците за работа, за да следят и осмислят логиката на урока – например какво и по какъв начин ще осмислят, в какви случаи постигнатото знание ще им бъде полезно и необходимо. В гимназиална степен е уместно да се акцентуват

методологическите аспекти на целите, в прогимназиална – нравствените, естетическите. Друга методическа версия предполага симулиране на спонтанност, «естественост» на възникване на темата.

Темата и целите имат отношение към методите, формите и похватите на учебния час. В добрия урок по литература се комбинират методи при доминантна позиция на един от тях. Изборът и съчетаването им зависи от материала, от вида на урока, от възрастта и качествата на учениците. Така при изучаване на художествени текстове се използва методът на интерпретация, съпоставителният метод, но по различен начин. Например при изучаване на текст най-уместна форма е беседата, съчетана с разказ (за 5-7 клас); беседа, разказ, лекция, диспут (за 8-9 клас).

III. Структура на урока

Структурата на съвременния урок по литература се подчинява на избраната тема. Тази структура включва: подготовка за възприемане на темата, ясно и точно мотивиране на необходимостта от разглеждането ѝ; основни проблеми, представени като система от въпроси и задачи, някои от които са с проблемен характер; обобщение, което дава завършеност на работата и същевременно отваря перспективите към следващите часове. Не трябва да се регламентира категорично времетраенето на отделни моменти от урока – пет минути въступление, пет минути обобщение. Подстъпът към една тема зависи от много фактори. Ако урокът е първи за роман или цикъл разкази, въступителната му част ще бъде по-разгърната, докато във втория или третия урок върху същия материал началото може да е по-лаконично, към изясняване на темата може да се пристъпи само с един въпрос или с кратко обосноваване на проблема.

Особено внимание се отделя на онази част от хода на урока, в която ще се разгърне темата. Въпросите и задачите се формулират така, че да доведат учениците до размисли и знания за спецификата на изучаваното. Структурното звено на урока е учебната ситуация. Под учебна ситуация ще разбираме относително завършена част от урока, която има свой вътрешен център и определени, неповтарящи се в рамките на цялото образователни функции: да подготви учениците за възприемане на темата и да аргументира необходимостта от изучаването ѝ; да открие тезиси по темата; да ги обоснове; да ги обобщи. Учебната ситуация се организира около въпрос или задача, но се разгръща чрез допълнителни, подпомагащи дейността на учениците въпроси и задачи. В един добър урок е препоръчително да има от пет до осем учебни ситуации.

Вступителните уроци – тип уроци за нови знания, са на различни теми: за жанр (народни приказки или народни песни, гатанки) – в прогимназиална степен; за литературен период (Стара българска литература, литература на Възраждането), за школи, направления и методи (романтизъм, символизъм) – в гимназиална степен. Те дават сравнително пълна представа по проблема. Известни са още като обзорни уроци.

Заклучителните занятия отъждествяваме с уроците за обобщение. Но какъвто и да е видът на урока, в него винаги присъства моментът на въвеждане в темата и на обобщаването ѝ. В обобщителната част се оценява участието на отделния ученик и на класа като цяло в урока. Поставят се задачи за работа вкъщи – не непременно в писмена форма. По възможност въпросите трябва не да изискват репродуциране на библиографски източници, а да пораждат любопитство към обекта. За някои уроци могат да се поставят групови и индивидуални задачи, но е необходимо да се има предвид, че в рамките на една учебна година всеки ученик (не само най-добрите) трябва да получи поне една подобна задача. Такава диференциация е израз на внимание и доверие към отделния ученик, стимулира интересите и самочувствието му, желанието за личностна изява. Когато учителят прецени, че за самоподготовката са необходими и други източници освен учебника, той ги определя сам и дава точна библиографска справка. Според характера на въпросите за самостоятелна подготовка те могат да се коментират в различни учебни ситуации. Резултатите от самостоятелната работа се оценяват, в противен случай учениците ще престанат да изпълняват задачите.

За да има резултати методическата работа, урокът трябва да е интересен. В сегашната практика той се преживява като задължение на учениците. Урокът ще бъде добър когато ги кара да мислят, а не веднага да реагират, когато имат възможност да изкажат собствено мнение, без боязън, че то ще бъде грубо отхвърлено като неправилно; когато разберат, че учителят им дава повече от учебника. Проблемът за отношението на учениците към урока не може да се реши само от методиката. Вярно е, че много от

текстовете, фиксирани от образователната институция като задължителни за изучаване, не са подходящи за възрастта. И все пак във възможностите на добрия учител е да направи така, че учениците да преодолеят нежеланието си за работа, да не изпитват скука и досада, страх, граничещ с отвращение от трудните въпроси, страх от слабите оценки. Методиката може да даде или да подсказва методи, форми, похвати, но всеки учител търси и намира своя стил, своята интонация, своя начин на общуване с учениците.